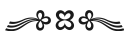

STUDIUM A VÝKLAD POLITICKÉ FILOZOFIE ANTONÍNA ŠVEHLY

Předpoklady pro vznik agrarismu a agrární strany

Při zkoumání života osobnosti, jakou byl Antonín Švehla, původním povoláním rolník a zaměstnáním velkostatkář, jak stojí na inventární kartičce v Archivu Parlamentu ČR, předseda nejvýznamnější politické strany, ministr vnitra ve třech vládách a trojnásobný ministerský předseda, se neobejdeme bez alespoň krátkého vstupu do života zemědělského obyvatelstva a problémů, jež vedly ke vzniku agrarismu jako druhé nejvýznamnější ideologie počátku 20. let, hned vedle socialismu. Jeho zdrojem bylo potřebné uvolnění nevolnictví jako předpoklad vývoje kapitalistického hospodářství.

Postmoderní historikové nenavazují na dosavadní práci historiků, natož na tradici historiků selského stavu nebo na hodnoty, které tito dějepisci spatřovali ve venkovském stavu. Opomíjejí historický vývoj od 17. století, jeho dosavadní interpretace zařazují mezi mýty a legendy spolu s jinými, jež do této kategorie právem náleží. Opomíjejí skutečnosti, jako exodus obyvatelstva, jeho zdecimování po třicetileté válce a ohrožení jeho základních existenčních podmínek po Bílé

hoře v souvislosti s Obnověným zřízením zemským. Cítí se povzneseni nad Frozínův lid „vesňácký, nádenní a vorní“ z *Obroviště mariánského atlanta* z roku 1704, který se podle něj jediný neodcizil českému jazyku. Ideologové agrarismu převážně přičítají lpění na mateřském jazyce konzervativní povaze obyvatelstva spjatého s půdou. Ale zesiloval i jiný důvod pro rozvoj českého jazyka. Josefinské patenty, zejména zrušení nevolnictví, na konci 18. století uvolnily pohyb obyvatelstva a do měst přicházela pracovní síla českého původu, zapojovala se do výrobního procesu a potřebovala se vzdělávat. Nutnost komunikace mezi těmito vrstvami podněcovala užívání jejich jazyka, zájmu o něj a jeho rozvoj. Potřeba dorozumět se při výrobě byla jedním z významných zdrojů vyvolávajících podporu péče o český jazyk. Za účasti vzdělanějších vrstev probíhal paralelně národní obrozovací proces. Vznikaly rovněž předpoklady pro demografický růst. Nabýval na mohutnosti až v 70. letech devatenáctého století, kdy tyto vrstvy vytvořily moderní strukturovanou komplexní společnost ve všech proměnných ukazatelích. Současně s tím začali političtí představitelé usilovat o rovnoprávné postavení české společnosti v habsburské monarchii. Cestu spatřovali ve federalizaci říše.

Původ národa „ze selských chaloupek“ postmoderní historikové zpochybňují, ba zesměšňují, neboť ho pokládají za výsledek obrozeneckého výkladu vývoje národa. Spatřují v tom kořeny a funkce českého historického mýtu, k jejichž poznání chtějí přispět. Překonání tradičního výkladu spočívá podle nich v pochopení faktu, že jde o schéma zděděné, které „přebíráme ještě od generací národních buditelů“. Pouze toto pochopení nám údajně umožní pokusit se o samostatný přístup k minulosti i současnosti.¹²⁷ Jiřímu Rako-

¹²⁷ RAK, Jiří, *Bývali Čechové... České historické mýty a stereotypy*, Praha 1994, s. 7.

vi český „občan“ míří v jeho interpretaci spíše k venkovské obci, zatímco ve většině jazyků ukazuje na městské kořeny. Tady odvozuje podle němčiny občana od *Bürger* a nevnímá rozdíl mezi *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*, který je zásadní pro demokratickou společnost. Opomíjí, že *civitas* byla obec místní i zemská. Současně místo hledání občana v národě odpovídajícího definici národa abbé Siéyèse (po francouzské revoluci) nalézá národ s mentalitou českého sedláka bez šlechty a vyšších společenských vrstev, který nastupuje na místo šlechtice, český lid nepotřebující „ke svému zdárnému vývoji šlechtu a ‚pány‘ “. Uniká mu nesmělý vstup občana (spíše poddaného) Ralfa Dahrendorfa do modernity.¹²⁸ Uniká mu, že třímilionovému národu přistěhovalců do Ameriky, který v roce 1776 vyhlásil deklaraci nezávislosti na jiném národě, chyběla šlechta. Svou strukturou odpovídal jak národu Siéyèsovu, tak národu českému.

Současně není jasné, jakou jinou interpretací český historický mýtus nahrazují.¹²⁹ Nejblíže jim je patrně soud Karla Marxe, že český národ vymyslel německý intelektuál, který se zbláznil.¹³⁰ Tito historikové opomíjejí rovněž agrární revoluci a faktory, jež se staly součástí společenského vývoje, jako demografický tlak a podnební podmínky jak klimatického

¹²⁸ DAHRENDORF, Ralf, *Gesellschaft und Demokratie in Deutschland*, München 1968.

¹²⁹ BROKLOVÁ, Eva, Osud českého národa v německých záměrech (Od roku 1848 do druhé světové války), in *Spory o dějiny IV*, Praha 2003, s. 137–147.

¹³⁰ <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2007021042>. Na co se v lekci marxismu zapomnělo. James Jakoubek cituje dr. Josefa Lowella; dokumentace v publikaci *Revoluce a kontrarevoluce v Itálii v r. 1848* (na základě článků Marxe a Engelse v New York Herald Tribune 1854 an.). KOHN, Hans, *Geschichte des Panslavismus*, München 1959.

optima, tak dlouhodobého minima sluneční aktivity.¹³¹ Tak došlo k vrcholu výkonnosti trojpolního systému hospodaření ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století. Výsledky tohoto období pak nebyly překonány následující dvě století. Známký přechodu ke střídavému hospodářství nebylo možné rozvíjet vzhledem k pobělohorským událostem a jejich následkům.¹³² Po třicetileté válce poklesl v Čechách počet obyvatelstva na stav, jaký byl na tomto území koncem 12. století. Tím byl na dlouhou dobu ze hry vyřazen významný faktor podporující rozvoj zemědělské výroby – nejen populační tlak, ale i sociální základna pro rozvoj české literatury. Ke změně došlo až ve druhé polovině 18. století. K završení přeměny úhorových systémů v intenzivní střídavé hospodaření došlo v Čechách až po polovině 19. století. Rozšířeným omylem je chápání zemědělskotechnické revoluce jako doplňku tzv. revoluce průmyslové, která byla do značné míry vyústěním dlouhodobé přeměny zemědělské výroby, jejíž výnosy významně stouply. Bylo to stejně nesprávné jako představa, že průmyslová revoluce má sloužit rozvoji zemědělství. V rámci zajetí představ o tzv. jazykovém nacionalismu opomíjí tito postmoderní historikové podněty, k nimž dospěl po svém návratu do oboru Alexander Stich, který významně upozornil na to, že neznáme barokní dobu a zdroj češtiny v ní spolu s kontakty domácí barokní literatury s literaturou protestantských emigrantů. S tímto znalostním deficitem lze jen obtížně hodnotit vývoj v dalších letech.

Československý stát vznikl sedmdesát let po zrušení roboty. Desetiletí tolik, kolik trvá jeden průměrný lidský život. Sám Antonín Švehla příležitostně upozorňoval na to, že on

¹³¹ *Vesmír* 1988, roč. 67, č. 11, s. 618.

¹³² VAŠKŮ, Zdeněk, De oeconomia suburbana, in *Vesmír* 1995, roč. 74, č. 6, s. 313.

a jeho současníci byli teprve třetí generací od zrušení roboty.¹³³ Teprve odbouráním roboty byli osvobozeni rolníci, kteří začali pracovat na své půdě nebo jako námezdní síly. Osvobození rolnictva od roboty nemělo však za následek okamžitě zlepšení života této vrstvy. Usedlosti byly zatíženy dluhem vzešlým z výkupu z roboty. V sedmdesátých letech 19. století soutěž zahraničního obilí stlačovala ceny hospodářských plodin a výnos půdy povážlivě klesal. Vzmáhalo se zadlužování selských statků, selské usedlosti byly exekučně prodávány. Český selský stav se na přelomu století dostal do hospodářské tísně. Ta se stala vzpruhou agrárního politického hnutí. K tomu se družila svépomocná činnost rolníků. Počátkem století se konečně zlepšil hmotný stav selského lidu.

Teprve světová válka významně zvýšila cenu hospodářských plodin a dokonala hmotné povznesení rolnictva. Už v jejím průběhu bylo do jeho rukou převedeno značné množství velkostatkářské půdy. Plodnost půdy za války povážlivě klesla a rekvizicemi byl stlačen stav dobytka. Do nového svobodného života vstupoval venkovský lid ve stavu příznivějším než ostatní vrstvy.¹³⁴ Historik Kamil Krofta, který byl autorem těchto řádek, vyslovil „důvěru, že moci, kterou mu [venkovskému lidu] dává tento význam, bude užívat nejen na prospěch svůj, nýbrž i na prospěch našeho národního i státního celku“.

Světová válka se svými důsledky dotkla zemědělství takřka všech evropských států velmi významným způsobem.

¹³³ Řeč na sjezdu důvěrníků 19. 5. 1904 v Platýzu v Praze. Fragment: „Jsme teprve třetí generací porobotní, a proto potkává nás ve městech stále ten nespravedlivý úděl nemístného podceňování.“

Antonín Švehla, Řeči k mládeži. Viz též dále s. 227.

¹³⁴ KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949, s. 439–440.

Postavila je před řadu nových nebyvalých úkolů, uvalila na ně nová břemena a omezení, zároveň prokázala důležitost domácího zemědělství tím, jak neslýchaně i podvázáním zámořského obchodu zvýšila cenu hospodářských plodin. S řadou produktů začal hospodařit stát.¹³⁵

Dobu zhodnotil Švehla: „Nám zemědělcům, kteří jsme si jako nejmírumilovnější element v národech a státech nikdy vojny nepřáli a ji nikdy nevyvolávali, poskytla tato veliký důkaz ceny nejenom naší práce, ale i ukázala, k jakým až hranicím možno v hospodářských, sociálních i kulturních omylech a nesrovnalostech zajítí.“¹³⁶

Skepticky posuzuje možnosti agrarismu Jan Hertl. V článku *Tři cesty k agrární ideologii*¹³⁷ poukazuje na nesnáž vyložit podstatu této ideologie, protože nebyla předložena tak souhrnně a jednoznačně jako teorie socialismu nebo jiná ideologie 19. století. Autor vybírá z ideologie tři směry, které mu tvoří souvislost a sounáležitost: názory původce myšlenky selské organizace Alfonse Štastného, selské mudrosloví spisovatele Josefa Holečka a pragmatické výklady vůdce zemědělců Antonína Švehly. Jde o důsledný ateismus A. Štastného, prvenství člověka před Bohem ve výkladu Holečkově. Autorovi se zdá, že nebude další samostatné cesty selství. Pohanské prvky dnes pošlapalo německé hakenkrajclerství. Pokračovat a jít dál v agrární ideologii je nebezpečné. „Nebylo by věčného selství.“

¹³⁵ FRANKENBERGER, *Agrarismus*, s. 396–397.

¹³⁶ Švehlův večer (Příručka k oslavám), Praha 1933, podle ROKOSKÝ, *Rudolf Beran*, s. 93.

¹³⁷ Řád, č. 8, ANM, f. Antonín Švehla, k. 2.

Do světové války

Švehla pocházel ze starého pracovitého selského rodu, narodil se v Hostivaři jako desátý z patnácti potomků¹³⁸ Antonína Švehly a Marie, rozené Bohuslavové. Švehlův život byl krátký. On sám odhadoval, že nebude trvat déle než šedesát let – tak podle něj odcházeli muži u Švehlů, také jeho otec, hostivařský starosta Antonín Švehla. Nepočítal s dlouhověkostí, kterou bylo možné předpokládat podle stáří jeho maminky Marie.¹³⁹

Autor náležitě do francouzského okruhu literatury by si nejspíš nenechal ujít příležitost uvést byť nejistý fakt o existenci prvních zmínek o Švehlově rodu z doby husitských válek. Uvádí jej hostivařská kronikářka, paní Marie Zdeňková, popírá pan František Toulec, syn posledního nájemce Toulcova dvora v Hostivaři,¹⁴⁰ připouští Ferdinand Peroutka a Karel Čapek, kteří ve Švehlově povaze dokonce shledávají určité ušlechtilé rysy, jež by mohly se starým rodem souviset.

Podobně jako většina těch, kteří přispívali svou činností k rozvoji české společnosti v poslední čtvrtině 19. století, jakkoli to postmoderní literatura popírá, pocházel Švehla z venkova. Jméno Švehla je pravděpodobně odvozeno od slovesa švahlat, což znamenalo šveholit či také švitořit nebo cvrlikat. Nelze zjistit, zda člen delegace městské rady jednoho venkovského města, který se Švehlou jednal o postavení města v župní správě, resp. aby se stalo sídlem župní správy,

¹³⁸ Existuje i údaj o šestnácti dětech (mj. v úvodu k fondu Antonín Švehla, ANM, č. 293), ale ZDEŇKOVÁ, *Antonín Švehla a Hostivař*, s. 54 uvádí čtrnáct dětí. V rodokmenu je uvedeno 15 dětí, z toho u jednoho nejsou uvedena data.

¹³⁹ V roce 1929 se dožila 91 let.

¹⁴⁰ Zmínka o něm je z roku 1467.

byl autorem níže uvedeného hodnocení. Švehla jako obyčejně mluvil hodně a jak posluchači jeho řeč hodnotili, také sladce. V každém případě ho podle vyprávění po skončeném jednání nazvali šveholínem, s konstatováním „Ten člověk má výřečnost, [...] umí všechno sladce povědět, jako když šveholí!“¹⁴¹

Bylo možná symbolické, že se Antonín nebo Toníček, jak mu říkala maminka i ve vyšším věku, narodil krátce po schválení zákona o přímých volbách do říšské rady císařem a první přímé volby se konaly v říjnu roku 1873, v roce jeho narození. Právě prosazení voleb, a to všeobecných, později věnoval politik Švehla mnoho úsilí.

Vzdělání se chlapci Švehlovi nedostalo vysokého. Zatímco jeho starší bratři šli na vysokou školu, on navštěvoval jen obecnou a nižší střední a odbornou školu.¹⁴² Potom převzal dvůr svého otce v Hostivaři. Na plesu se seznámil s dívkou v růžových šatech, jíž nebyl nikdo jiný než Bohumila Čecheláková z rodiny velkého sedláka z Chotětova.

Po krátké době se roku 1899 konala svatba. Roku 1901 se narodila dcera Helena, pak se narodil syn, další Antonín. Traduje se, že manželství bylo šťastné, ale zároveň rodina Švehlovou politickou vášní a agilitou spíše trpěla. Na počátku roku 1924 uveřejnil *Havlíčkův kraj* několik anekdot ze Švehlova života. Některé stojí za zveřejnění pro přiblížení politika, který byl obyvatelstvu blízký i svými slabostmi.

¹⁴¹ *Hrozinky z národní bábovky*, sebral YES (Josef Stivín), Praha 1925, s. 3–4.

¹⁴² Vladimír DOSTÁL (*Antonín Švehla. Profil československého státníka*, New York 1989, s. 15) uvádí podle *Ottova slovníku naučného nové doby. Dodatky*, že Švehla po obecné škole absolvoval tři třídy nižšího gymnázia v Praze a jednu třídu německého gymnázia v České Lípě. Posléze odbornou školu hospodářskou v Hostivaři.